

Homenatge a Pêr Denez, defensor de la llengua i la cultura bretones

Martine BERTHELOT (coord.)
Universitat de Perpinyà Via Domícia

Data de recepció: 2 d'abril de 2012
Data d'acceptació: 13 de juny de 2012

INTRODUCCIÓ

Martine BERTHELOT

L'estiu passat, es va extingir una figura emblemàtica de la renaixença cultural bretona: el lingüista, escriptor i militant bretó Pêr Denez. Un any després de l'article redactat en memòria de l'occità Robert Lafont,¹ desitgem retre homenatge al professor Pêr Denez, gran amic per cert d'en Lafont i dels occitanistes, però amic també de Catalunya i dels catalans que el varen honorar amb el Premi Ramon Llull, el 1990, i tres anys més tard amb la Creu de Sant Jordi.

Pêr Denez va néixer a Rennes el 3 de febrer de 1921 i va morir el 30 de juliol de 2011. Militant determinat i incansable de la llengua bretona, ha tingut un paper decisiu en la reafirmació identitària bretona i en el ressorgiment lingüístic i cultural, suscitant un ampli moviment popular en la seva defensa. Personalitat distingida i reconeguda, era professor de la Universitat d'Alta Bretanya a la ciutat de Rennes, investigador, lingüista, lexicògraf, pedagog, traductor, escriptor i editor. També va ser impulsor i fundador d'associacions en defensa del bretó, així com president i membre honorífic de diverses institucions. Era un europeïsta convençut, amic dels esperantistes i destacat poliglòt. I és que a més d'implicar-se en el reforç i l'estructuració del conjunt dels països cèltics (Irlanda, Escòcia, País de Gal·les, Cornualla), d'interessar-se en el despertar de cultures centreeuropees o en el cas de la renaixença de l'estat d'Israel i de l'hebreu, la recuperació de la llengua i la cultura catalana el va encuriosir i seduir fins al punt de traduir al bretó escrits de Francesc Macià i Jordi Ventura,² o poesia de Salvador Espriu,

CORRESPONDÈNCIA: Martine Berthelot. Universitat de Perpinyà. 52, avenue Paul Alduy. 66100 Perpinyà. Tel.: 00 33 468 662 000. A/I: <http://www.univ-perp.fr/ca/index.html>. A/E: berthelo@univ-perp.fr.

1. Homenatge al nostre mestre Robert Lafont, per la seva contribució a la sociolingüística, per G. Puig i Moreno, a *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 21, 2011, p. 223-249.

2. Es tracta de l'historiador Jordi Ventura i Subirats: fou arran de la trobada, a principis dels anys seixanta, de Pêr Denez amb J. Ventura, aleshores exiliat a la Costa Brava, que el lingüista bretó dedicà un número especial de la revista *Al Liamm* (núm. 98) a Catalunya.

Joan Maragall, Apelles Mestres, Ventura Gassol... Poeta ell mateix, àdhuc dedicà uns versos a la capital catalana: «25 a viz Ebrel a Barselona», ('El 25 d'abril a Barcelona'). En aquesta figura unànimement respectada, intel·lectualisme i lluita per la identitat bretona coincidien amb humanisme: era apreciat pels seus familiars, col·legues i estudiants, que recorden un home ferm en les seves conviccions però sempre afable, atent i que tractava la gent amb cordialitat i amenitat.

La seva desaparició va suscitar nombroses reaccions de simpatia en la premsa bretona, francòfona i anglòfona, i va generar molts articles laudatoris. En lloc de fer-ne ressò prosaicament, hem optat per deixar la paraula a dues persones que tractaren i treballaren amb l'insigne lingüista. D'una banda, l'universitari gal·lès Meic Stephens³ ofereix un relat biogràfic en el qual es palesen les múltiples facetes de Pêr Denez, tot imprimint el caliu de l'última trobada que va tenir amb ell. Al seu torn, Immaculada Fàbregas i Alegret, antiga col·lega d'universitat de Pêr Denez⁴ i traductora del seu mètode d'aprenentatge de bretó *Brezhoneg... buan hag aes* ('El bretó... ràpid i fàcil'), presenta un article redactat a partir de l'entrevista que, arran de la desaparició d'en Pêr Denez, li va concedir el president Jordi Pujol, el passat mes de gener. Finalment, una bibliografia tanca aquest homenatge català a Pêr Denez.

PÊR DENEZ⁵

Meic STEPHENS

Quan l'escriptor i universitari bretó Pêr Denez fou investit doctor *honoris causa* per la Universitat de Gal·les, l'any 1985, es va quedar estupefacte quan va sentir el seu president honorari, el príncep Charles, dir el greu que li sabia de no poder adreçar-s'hi en el seu mateix idioma. Mai no havia rebut tant d'honor a França, i estava més aviat acostumat als insults que l'Estat francès sol reservar als qui treballen en nom de la llengua i de la cultura bretones. Aquestes paraules li van quedar gravades com una mostra del tracte incomparablement cordial rebut pels gal·lesos, especialment per la seva universitat nacional, on la llengua i la cultura gal·leses s'ensenyen des de fa més d'un segle. No podia imaginar un president de la República Francesa dient semblants paraules.

Pêr Denez havia tingut una llarga experiència en la lluita per la llengua bretona. I en els anys de la postguerra mundial, quan el moviment bretó començava a recuperar-se a poc a poc de la fama de col·laboracionisme amb els invasors alemanys, ell estava a l'avantguarda de tots els intents de restauració d'*ar brezhoneg* a les escoles i a la vida del poble bretó.

3. Professor de periodisme, i també traductor, escriptor i poeta.

4. Avui dia, és *maître de conférences* HDR a la Universitat de Bretanya-Sud (Lorient).

5. Article publicat en anglès al diari *The Independent* el 2 de setembre de 2012. Traducció al català de Martine Berthelot, amb la prèvia autorització de l'autor.

Primer, es va dedicar a la publicació de diversos quaderns que advocaven pel reconeixement del bretó per l'Estat i les autoritats franceses. En aquesta empresa es va associar amb Ronan Huon, que, des del 1948, publicava una excel·lent revista literària, *Al Liamm* ('El Lligam'). Però l'any 1958 Pêr Denez creà la seva pròpia revista, *Ar Vro* ('El País'), que, a més d'articles sobre la cultura bretona, proporcionava notícies sobre els altres països cèltics, per tal que no es perdés el seu exemple entre tots aquells que treballaven per la causa bretona. Una altra revista seva, *Hor Yezh* ('La Nostra Llengua'), encara existeix i és també el nom d'una de les editorials bretones més importants.

Tanmateix, la seva contribució més important per a la revitalització del bretó va ser en el camp de la docència. Primer va estudiar anglès a la Universitat de Rennes i va continuar amb un diploma d'estudis cèltics. Un any de lectorat de francès a Aberdeen (Escòcia) va confirmar-li l'interès per les terres cèltiques, i aviat aprengué irlandès i gal·lès, que parlava amb una gran fluïdesa, així com l'esperanto.

Va començar la seva carrera docent a Kemper (Bretanya occidental), però el seu compromís a favor del bretó va desvetllar l'atenció de les autoritats, que l'enviaren al sud de França, a Perigús, on es va afanyar a estudiar català. Dos anys després, va poder tornar a Bretanya, quan va ser destinat a una plaça de professor d'anglès en un col·legi de Douarnenez, ciutat on es va quedar gairebé la resta de la seva vida. Allí va organitzar tot seguit, a més d'un *bagad* (banda de música bretona), classes de bretó per als alumnes i també per a la gent del poble desitjosa de recuperar la seva llengua.

Pêr Denez, o Pierre Denis, el seu nom segons l'estat civil francès, entenia perfectament el compromís dels que desitjaven aprendre bretó, idioma del qual un govern centralista i d'una intolerància virulenta envers «els dialectes regionals» els havia privat. Va néixer a Rennes (Bretanya oriental), on no s'ensenyava la llengua bretona a les escoles, i en una llar francòfona, tot i que la seva mare era bretona. El seu interès per Bretanya es va desvetllar pel comentari casual d'un company d'escola del col·legi Saint-Martin que estava orgullós de ser bretó, i això va determinar l'orientació de la seva vida. A l'edat de tretze anys, es va matricular a la Skol Ober, en un curs per correspondència dirigit per la incansable Marc'harid Gourlaouen, i no va trigar a parlar la llengua.

L'any 1969, va rebre la càtedra d'estudis cèltics de la Universitat d'Alta Bretanya de Rennes, on durant vint-i-un anys va ensenyar gramàtica i literatura bretones, centrant la recerca en la dialectologia de la regió de Douarnenez. Un dels seus més grans objectius i èxits va ser convèncer els presidents Giscard d'Estaing i Mitterrand de la necessitat de crear una llicenciatura i un mestratge de bretó a la universitat, així com el CAPES (oposicions per a l'ensenyament secundari). El seu departament de bretó va formar centenars d'estudiants que, en les dues últimes dècades, esdevingueren l'avantguarda del nou moviment bretó. Alguns, entre els quals un dels seus fills, Gwendal, el succeïren en la càtedra de Rennes, contribuint àmpliament al desenvolupament de la didàctica i de la literatura bretones. Molts dels seus antics estudiants són avui professors a les escoles Diwan, les quals, després de trenta anys de lluita, aconseguiren el 2001 un mínim de reconeixement per l'Estat francès. A més a més, fou un temps en què hi havia més estudiants de gal·lès en el seu departament de Rennes que en els mateixos col·legis universitaris del País de Gal·les.

Pêr Denez no va voler entrar en filiacions partidistes, i a Bretanya molts polítics respectaven la seva visió independent, fins i tot els grupuscles d'esquerres i de dretes que fragmenten el moviment bretó *emsav*. Fou membre de nombroses entitats, incloent-hi les que es crearen en els anys noranta quan el control jacobí sobre les regions de França ja començava a aflluixar-se una mica. Fou membre del Conseil Culturel de Bretagne i de l'Institut Culturel de Bretagne, però mai no va tenir la temptació d'ocupar un escó al Conseil Régional, entitat que per al Govern francès representa el punt límit de l'autonomia regional. També fou president del Congrès Cèltic i de la Kuzul ar Brezhoneg (federació de les associacions de llengua bretona), i membre de la Maison de la Culture de Rennes, així com del Consell de les Regions d'Europa. No hi ha cap moviment cultural bretó d'una certa rellevància en el qual no hagi estat.

Si bé considerava aquestes comissions de treball com a necessàries per a la prosperitat de la vida cultural de Bretanya, preferia dedicar les seves energies a la promoció de l'estudi de la llengua al més alt nivell acadèmic, en particular a la publicació de textos i gramàtiques i a la formació dels professors. Per a ell, el bretó era una llengua viva que, si volia prosperar, havia de trobar el seu lloc en tots els sectors de la vida pública i no pas limitar-se a l'àmbit familiar.

La llista de les seves publicacions és llarga i reconeguda. Inclou *Brezhoneg... buan hag aes* ('El bretó... ràpid i fàcil', 1972), un llibre de text que fou traduït al gal·lès, irlandès, anglès, alemany i català. També va escriure prosa i poesia en bretó, contribuint regularment a una gran quantitat de revistes i diaris. Entre les seves col·leccions de relats hi ha: *Diougan Gwec'hlan* ('La profecia de Gwec'hlan', 1979), *Glas Evel daoulagad c'hlas* ('Blau com els ulls blaus', 1979), *Hioc'h an amzer eget ar vuhez* ('El temps és més llarg que la vida', 1981) i *Evit an eil gwec'h* ('Per segona vegada', 1982).

Pêr Denez va rebre molts honors. A més del grau de doctor en *litteris honoris causa* per la Universitat de Gal·les, i també per la Universitat Nacional d'Irlanda, l'any 1990 va rebre el Premi Internacional Ramon Llull per l'Institut d'Estudis Catalans: era la primera vegada que aquest premi es concedia a un estudiós per una feina en llengua no catalana. El 1993 va rebre la Creu de Sant Jordi, seguida pel Premi Imram de Poesia i el Premi dels Escriptors Bretons. Es va publicar una miscel·lània amb motiu de la seva jubilació amb el títol *Breizh ha Pobloù Europa* ('Bretanya i els pobles d'Europa'), que va comptar amb la contribució de cinquanta-quatre escriptors d'una dotzena de països, incloent-hi Japó, Polònia, Alemanya i Còrsega, amb articles que reflectien els seus horitzons com a patriota, erudit, escriptor i europeu.

L'última vegada que vaig veure Pêr Denez va ser durant el Festival Intercèltic de Lorient, el 2000. Ell no estava gaire interessat en l'aspecte folklòric de les coses. Vam parlar en gal·lès, principalment sobre les fites assolides pel moviment bretó, i sobre el tema que més li interessava: el destí de la llengua. Jo el coneixia de quaranta anys ençà i semblava estar a la flor de la vida, esperançant pel bretó, caut sobre la situació política al seu país i desitjós de saber els darrers avenços al País de Gal·les. Era un home gentil, modest, bondadós, amb una voluntat de ferro i un somriure beatífic

que va desaparèixer quan es va referir a la seva esposa, que aleshores patia les últimes etapes de la malaltia d'Alzheimer i a qui visitava cada dia. Un dels temes que vam evocar durant la llarga tarda assolellada va ser què es faria amb la seva vasta i valuosa col·lecció de papers i llibres. Dubtava que a Bretanya es pogués conservar amb un mínim de garanties i li va plaure el suggeriment de donar-la a la Biblioteca Nacional de Gal·les, on sabia que estaria fora de perill i disponible per als investigadors.

PÈR DENEZ I JORDI PUJOL: DUES PERSONALITATS AMB ELS MATEIXOS ANHELS I CONVICCIONS. ENTREVISTA AL PRESIDENT JORDI PUJOL

Immaculada FÀBREGAS I ALEGRET

Pêr Denez (Roazhon/Rennes, 1921 - Romillé, 2011) va conèixer molts catalans en el decurs de la seva vida, entre els quals en destaca un de ben singular: el Molt Honorable Senyor Jordi Pujol i Solel, expresident de la Generalitat de Catalunya. D'ençà que es van conèixer, entreteixiren una profunda relació de complicitat basada en la lluita i la defensa dels seus països respectius, una nació sense estat: Bretanya i Catalunya. Es van relacionar sobretot durant els anys vuitanta i noranta i, no obstant això, Jordi Pujol continua tenint un record molt viu i molt especial de Pêr Denez, malauradament desaparegut el 30 de juliol de 2011. Pêr Denez no deixava la gent indiferent, ans al contrari: fins i tot a un president de Catalunya, que durant sis mandats (1980-2003), i encara avui en dia, ha conegut un nombre insigne de persones pertanyents a les esferes polítiques i intel·lectuals provinents de tot el món, Pêr Denez no li passà desapercbut.

L'autora del present article, que va tenir la sort de conèixer Pêr Denez i fins i tot de treballar amb ell, estava al corrent de les relacions entre Pêr Denez i Jordi Pujol, però no en coneixia l'entrellat. És la raó per la qual, recentment, va sol·licitar una entrevista a l'expresident de la Generalitat. A desgrat d'una agenda molt carregada, el president Pujol va respondre favorablement i ràpidament a la sol·licitud. L'entrevista va tenir lloc al seu despatx de Barcelona el dia 9 de gener de 2012 i, durant més d'una hora, Jordi Pujol va parlar de Pêr Denez i de Bretanya, sense escatimar elogis envers aquesta personalitat. Tot plegat demostra el respecte i l'admiració que tenia Jordi Pujol envers Pêr Denez. Però no només es va mostrar captivat per la personalitat i el combat de Pêr Denez, sinó també especialment fascinat per Bretanya, les seves arrels, la seva història, la seva llengua i la seva cultura.

Després d'haver estat durant vint-i-tres anys cap del Govern de Catalunya, el president Pujol, avui en dia, continua treballant incansablement per la defensa de Catalunya. No hi ha dubte que és profundament regionalista però alhora es considera europeista. I, com a europeista, també defensa les altres regions europees com Bretanya, Flandes, Occitània o el País Basc. En aquest sentit, a partir dels anys vuitanta es va implicar en el moviment regionalista europeu i, més en concret, en la Conferència de

les Regions Perifèriques Marítimes (CRPM),⁶ així com també en l'Assemblea de les Regions d'Europa (ARE).⁷ I és precisament en aquest context europeista que Jordi Pujol i Pêr Denez es varen conèixer durant la segona meitat dels anys vuitanta. Jordi Pujol es recorda molt bé de Pêr Denez i de la complicitat que s'anà creant imparablement entre ells, per bé que tots dos treballaven en la mateixa línia ideològica. Jordi Pujol reconeix que, igual que Pêr Denez, s'ha dedicat a la idea de les regions i de les identitats: «La Bretanya és un país sotmès a la pressió de l'estat que té una voluntat d'uniformització. Catalunya també pateix aquesta pressió, ja que, des de 1714,⁸ Espanya intenta imitar el model francès i, per tant, duu a terme una política basada en una gran centralització no solament en l'àmbit polític sinó també lingüístic i cultural». Tot i que no podem oblidar la gran dependència tant econòmica com industrial de Bretanya respecte a París, Jordi Pujol i Pêr Denez han treballat per «evitar que es produeixi una situació de marginació, residualització, confinament, asfíxia i, al capdavall, la desaparició de la nostra cultura, institucions, tradicions, així com la nostra memòria històrica».

Els lligams de connivència que s'anaren creant entre Pêr Denez i Jordi Pujol des d'un bon començament aviat es traduïren en una ferma voluntat de reconeixement mutu de la tasca realitzada en defensa de Bretanya i Catalunya respectivament. Tant és així, que aquesta reciprocitat aniria cristal·litzant-se a través d'una sèrie d'intercanvis de distincions honorífiques: l'any 1990, Pêr Denez rebia a Barcelona el V Premi Internacional Ramon Llull;⁹ l'any 1992, Jordi Pujol, per iniciativa de Pêr Denez, rebia a

6. La CRPM, que és una institució interlocutora entre les institucions europees i els governs nacionals, treballa, des de 1973, per tal que es tinguin en compte les necessitats i els interessos de les regions membres en totes les polítiques que tenen un fort impacte territorial. En especial, la CRPM duu a terme una política regional europea destinada a totes les regions d'Europa, i paral·lelament, una política marítima integrada per contribuir al creixement econòmic d'Europa.

7. L'Assemblea de les Regions d'Europa (ARE) fou constituïda el 14 de juny de 1985 a Lovaina la Nova (Valònia) per iniciativa de nou organitzacions interregionals i quaranta-set regions. Aquest organisme respon al moviment polític de les regions d'Europa tot actuant a favor de la promoció del regionalisme a Europa i del desenvolupament de la cooperació interregional. El terme *regió* abraça les col·lectivitats territorials que existeixen a nivell immediatament inferior al de l'estat central i que posseeixen una representació política exercida per una assemblea regional electa. Actualment hi són representades dues-centes setanta regions pertanyents a trenta-quatre països diferents; setze organitzacions interregionals són membres de l'Assemblea de les Regions d'Europa.

8. A través del tractat d'Utrecht (1714), es posava fi a la Guerra de Successió i a Espanya s'imposava el nét del rei Lluís XIV de França, Felip d'Anjou, per sobre de l'arxiduc Carles d'Habsburg. Catalunya s'oposava a Felip V d'Anjou. Però l'11 de setembre de 1714 les tropes catalanes capitulaven a Barcelona davant de les tropes borbòniques. Aquesta derrota suposà la fi de la sobirania de Catalunya i el principi del consegüent procés d'uniformització i de progressiva castellanització. Des de l'any 1980, la data de l'11 de setembre constitueix la Diada Nacional de Catalunya.

9. Premi que fou creat l'any 1986 per la Fundació Congrés de Cultura Catalana i l'Institut d'Estudis Catalans en reconeixement de l'aportació de persones o organismes del món sencer compromeses en la defensa dels pobles sense estat.

Rennes¹⁰ el collaret de l'Ermini,¹¹ i l'any 1993, Pêr Denez rebia, de les mans de Jordi Pujol, la Creu de Sant Jordi.

La complicitat entre Jordi Pujol i Pêr Denez queda ben palesa a través d'una amistat que compartien i de la qual Jordi Pujol parla encara amb una gran admiració i un gran respecte: es tracta del gran escriptor occitanista i regionalista Robert Lafont.¹² Aquest estudiós i militant occitanista era un gran amic de Pêr Denez, i per la seva banda, Jordi Pujol reconeix que les idees regionalistes de Robert Lafont el varen marcar de manera molt especial d'ençà que va publicar l'any 1967 el llibre que encara té molt present: *La révolution régionaliste*. No cal dir que el fet de compartir aquesta amistat corrobora la connivència intel·lectual i humana entre Jordi Pujol i Pêr Denez.

Jordi Pujol recorda que, amb Pêr Denez, també compartia l'interès pel grau de resistència que Catalunya i Bretanya són capaces de presentar respectivament a la pressió de l'estat. Per a Jordi Pujol, Bretanya i Catalunya han de treballar per sobreviure i així «ocupar un lloc en la història». En l'acte en què Jordi Pujol rebia l'any 1992 el collaret de l'Ermini, deia que «Catalunya, després d'unes quantes guerres, alçaments, dictadures, etc., sempre com un sandvitx entre Espanya i França, havia comprès que no tenia prou recursos, ni a través de les armes, ni a través de la violència, d'ocupar un lloc en la història i sobreviure. Catalunya havia entès que només es podia salvar a través del treball i de l'esforç col·lectiu, i a través de la construcció d'un país». Compartia amb Pêr Denez la voluntat d'intentar «construir el país» també en el cas de Bretanya, «de construir-la en tots els seus àmbits: des d'un punt de vista econòmic, social, polític, turístic, cultural, artístic, de les institucions, les idees». I deia que construir Bretanya significa «donar-li impuls i fer-ho en el sentit de la modernitat, en el sentit de la competitivitat, des d'un punt de vista econòmic, i també en el sentit de la identitat del país i de l'arrelament».

Jordi Pujol considera que cal transmetre aquest missatge més enllà de les fronteres, a Espanya, a França i a Europa. Igual que Pêr Denez, considera que «hem mirat d'estendre aquest ideal regional en el món, i això és el que ens uneix». Efectivament,

10. En bretó, *Roazhon*.

11. Pêr Denez havia rebut aquesta mateixa distinció l'any 1989 a la ciutat de Nantes. El collaret de l'Ermini fou creat l'any 1972 pel senador Georges Lombard en reconeixement de la tasca realitzada per les persones compromeses en la cultura bretona i la identitat regional. Però l'origen d'aquesta distinció honorífica es remunta a l'Orde de l'Ermini, que fou un dels ordes militars i honorífics més antics d'Europa i que havia existit a Bretanya a l'edat mitjana. El duc Joan IV el Conqueridor de Bretanya instituí l'Orde de l'Ermini l'any 1381, data que correspon al tractat de Gueranda, a través del qual es posava fi a la guerra de successió iniciada l'any 1378 i es declarava la independència de Bretanya.

12. Robert Lafont (Nîmes, 1923 - Florència, 2009) fou un gran intel·lectual occità i occitanista. A més de ser professor de llengua i literatura occitana a la Universitat de Montpeller, fou un dels fundadors de l'Institut d'Estudis Occitans (1945) i s'implicà en la política com a defensor de les «minories nacionals». Entre les seves obres de divulgació destaquen *La révolution régionaliste* (1967), *Nous, peuple européen* (1991) i *La nation, l'état, les régions* (1993). També fou un escriptor particularment prolífic en llengua occitana i cultivà diferents gèneres: poesia, novel·la i teatre.

per a tots dos, el regionalisme era inseparable d'una obertura vers Europa i vers el món.¹³

Tot i tenir en compte les semblances existents entre les dues regions, Jordi Pujol afirma que, segons Pêr Denez, «la situació bretona i la catalana són radicalment diferents: Catalunya posseeix una ciutat com Barcelona que se sent capital de Catalunya i que alhora té una clara vocació de capital europea; malgrat la forta pressió castellanitzadora, malgrat una immigració que ha estat molt més important a Catalunya que a Bretanya, i malgrat les guerres civils i les dictadures clarament anticatalanistes, Catalunya ha aconseguit mantenir un nivell elevat, en termes quantitius i qualitius, de la seva llengua, cultura i mentalitat». Pêr Denez també reconeixia que «el moviment nacionalista català ha sabut crear partits polítics moderats i molt democràtics dedicats a la defensa de Catalunya en un sentit ampli: economia, institucions, cultura, llengua, etc., i aquesta situació no és comparable amb la de Bretanya».

En el decurs de l'entrevista, Jordi Pujol va anar evocant sovint l'admiració que sentia per la personalitat de Pêr Denez, no tan sols des d'un punt de vista ideològic, sinó també des d'un punt de vista humà, i encara li agraeix l'interès que sentia per Catalunya i el coneixement que en tenia: «Sempre em va captivar la seva manera de fer i de ser, el seu tracte: era molt senyor». «Era una persona molt entranyable, de molt bona fe. Era honest, molt il·lusionat, fidel i convençut. En poques paraules, era una gran persona». A Jordi Pujol li dol profundament no haver pogut participar als homenatges que se li feren a Bretanya amb motiu del seu traspàs: «El fet de retre homenatge a Pêr Denez no és només una manera de retre homenatge a la seva persona, sinó també a Bretanya».

BIBLIOGRAFIA DE PÊR DENEZ

Martine BERTHELOT i Gwendal DENIS¹⁴

Pêr Denez escrivia incansablement: estudis i articles sobre llengua i cultura bretones, i altres llengües minoritzades, o creacions literàries (relats, contes, poesia). També es va dedicar a traduir obres literàries nacionals i internacionals, així com assajos que considerava dignes d'interès per al lector o l'investigador bretoparlant. Els seus escrits han estat publicats en diverses revistes: gal·leses, irlandeses, franceses, angleses... i bretones, és clar, especialment en les que va crear —ell mateix o amb col·laboradors— o que va dirigir: *Kened* ('Bellesa') i *Al Liamm* ('El Lligam') el 1946, la revista de lin-

13. Pêr Denez sempre es preocupà de la projecció de Bretanya i de la llengua bretona més enllà de les fronteres de Bretanya, raó per la qual va demanar a l'autora d'aquest treball la traducció i l'adaptació en català del mètode de bretó *Brezhoneg... buan hag aes*. Aquesta obra fou publicada l'any 2001 per Hor Yezh sota el títol *El bretó... ràpid i fàcil*.

14. Gwendal Denis (fill d'en Pêr Denez) és catedràtic de bretó a la Universitat d'Alta Bretanya de Rennes.

güística *Hor Yezh* ('La Nostra Llengua') el 1954, que es va convertir en editorial sota el nom de *Mouladurioù Hor Yezh*, MHY ('Edicions de la nostra llengua'), *Ar Vro* ('El País') el 1959 i *Skrid* ('Escrit') el 1972. Els seus textos poblen igualment diverses revistes científiques o obres col·lectives.

La seva obra bibliogràfica, molt abundant i també força dispersada, és actualment objecte d'un inventari, car Pêr Denez no feia mai ressenyes pròpies: en una època en què el frenesí curricular dels universitaris encara no estava de moda, ell havia elegit d'expressar el seu compromís militant al fil de la inspiració, de l'experiència pròpia amb el poble celta i de les seves nombroses trobades intel·lectuals o literàries internacionals. Dispersió que, de moment, ens impedeix de proposar una bibliografia exhaustiva. Mencionarem,¹⁵ doncs, les referències i obres publicades que s'han pogut aplegar, i per cert, sovint lacunars també, atès que poden faltar dades com l'editorial, l'any de publicació o la paginació. En espera de poder disposar d'una bibliografia integral i convencional, els títols proposats a continuació tenen com a mínim el propòsit de palesar la gran varietat i riquesa de l'obra de Pêr Denez.

Ensenyament i aprenentatge del bretó

Kentelioù brezhoneg: eil derez [Classe de bretó: segon curs]. Al Liamm, 1971.

40 pennad-lenn evit ar skoliou, Baccalauréat [40 textos d'autors bretons per al *Baccalauréat*]. Rennes: Al Liamm, 1971.

«Poelladennoù diwar-benn al levr “Daou-ugent pennad-lenn evit ar vachelouriezh” embannet gant al Liamm». *Hor Yezh*, núm. 84 (1973). [Llibreta d'exercicis complementaris dels 40 textos d'autors bretons per al *Baccalauréat*]

Brezhoneg... buan hag aes = Le breton vite et facilement. París: Omnivox, 1972. Traduït en diverses llengües:

— Català: *El bretó fàcil i ràpid*. Trad. d'Immaculada Fàbregas.

— Alemany: *Bretonische schnell und mühelos*. Trad. de Gerard Cornillet.

— Anglès: *Brezhoneg... buan hag aes. A beginners course in Breton*. Trad. de Raymond Delaporte. Cork University Press.

— Esperanto: *La bretona lingvo rapide kaj facile*. Trad. de Merwen Runpaot.

— Gallès

Skridou Brezhonek [Textos bretons]. *Hor Yezh*, 1980.

Geriadur brezhoneg Douarnenez [Diccionari del bretó de Douarnenez]. Mouladurioù Hor Yezh, 1980, 1981, 1985. 4 v.

Komzit ha skrivit brezhoneg [Escriviu i parleu bretó]. París: Omnivox, 1984.

Mont war-raok gant ar brezhoneg [Progressar en bretó]. MHY, 1987.

15. Proposem, entre claudàtors, una traducció només *indicativa* del significat dels títols en bretó.

Estudis i assajos

En publicacions científiques i internacionals

- «Modern Breton Literature». A: *Literature in Celtic countries*. Cardiff, 1971, p. 112-140.
- «A structural approach to Breton grammar. The so-called relative pronoun of Breton». *Studia Celtica* [Cardiff: University of Wales Press], núm. 8 (9/1974), p. 251-267.
- Étude structurale d'un parler breton: Douarnenez*. Doctorat d'estat. Universitat de Rennes 2, 1977. 3 v. 1.060 p.
- «The present state of the Celtic languages: Breton». A: MAC EGIN, Gearóid (ed.). *Proceedings of the Sixth International Congress of Celtic Studies*. Galway: Dublin Institute of Advanced Studies, 1979, p. 73-81.
- «Contraintes formelles de la structuration de la phrase bretonne». A: CARRER, Philippe [et al.] (ed.). *Permanence de la langue bretonne: De la linguistique à la psychanalyse*. Rennes: Institut Culturel de Bretagne: Skol Uhel ar Vro, 1986, p. 19-44.
- Yezh ha bro* [Llengua i país]. MHY, 1998. [Recull d'assajos publicats en diversos diaris]
- Breizh ha poblou europa = Bretagne et Peuples d'Europe = Brittany and Peoples of Europe*. MHY, 1999.

En revistes bretones

Hor Yezh

- «Un nebut gerioù dastumet e parrez Kerlaz» [Unes quantes paraules del poble de Kerlaz]. *Hor Yezh* [La nostra llengua], núm. 1 (1954).
- «Un dro-lavar e Ploare» [Una expressió del poble de Ploare]. *Hor Yezh*, núm. 8 (1955).
- «Petra eo un "trimour"». *Hor Yezh*, núm. 8 (1955).
- «Soñjoù war ar "geriaoua nevez"» [Reflexions sobre el lèxic nou]. *Hor Yezh*, núm. 8 (1955).
- «An ger "baskodenn"» [Sobre el mot *baskodenn*]. *Hor Yezh*, núm. 12 (1956).
- «Gerioù dastumet e Douarnenez» [Lèxic col·lectat a Douarnenez]. *Hor Yezh*, núm. 12 (1956).
- «Gerioù eus Douarnenez» [Lèxic col·lectat a Douarnenez]. *Hor Yezh*, núm. 13 (1957).
- «Gerioù-pobl ar C'hanada» [Mots populars del Canadà]. *Hor Yezh*, núm. 13 (1957).
- «Evit an etrektelezh» [Per l'interceltisme]. *Hor Yezh*, núm. 22 (1959).
- «Anviò-lec'hioù Lanveog» [Topònims del poble de Lanveoc]. *Hor Yezh*, núm. 23 (1959).
- «Diwar-benn un arroudenn disklaer en "Dialog etre Arzur ha Gwynglaff"». *Hor Yezh*, núm. 30 (1961). [Amb A. Even]
- «Anviò-lec'hioù Poullan» [Topònims del poble de Poullan]. *Hor Yezh*, núm. 50-51 (1967).
- «Skoazell d'ar gelennerien war ar brezhoneg» [Ajuda als professors de bretó]. *Hor Yezh*, núm. 63 (1970).
- «Bruderezh politikel e brezhoneg» [Propaganda política en bretó]. *Hor Yezh*, núm. 67 (1971).
- «Ugent testenn evit ar skolioù dibadet gant Per Denez» [Vint textos per als escolars, reunits per Pèr Denez]. *Hor Yezh*, núm. 71 (1971).
- «Daouzek pennad c'hoazh evit ar skolioù dibadet gant Per Denez» [Dotze textos més per als escolars]. *Hor Yezh*, núm. 72 (1972).
- «Hag adarre... an doare-skrivañ» [Ortografia]. *Hor Yezh*, núm. 99 (1974).
- «Un notenning diwar-benn an doare da aroueziañ an distagadur» [Reflexió sobre la transcripció fonètica]. *Hor Yezh*, núm. 119 (1978).

- «Apotikouriezh (troidigezh)» [Farmacologia]. *Hor Yezh*, núm. 125 (1979).
- «Notennoù fonologiezh» [Notes de fonologia]. *Hor Yezh*, núm. 130 (1979).
- «Kannadig *Gwalarn*» [El butlletí de la revista *Gwalarn*]. *Hor Yezh*, núm. 131-132 (1980).
- «An trec'h» [La victòria]. *Hor Yezh*, núm. 133 (1980).
- «Roparz Hemon ha “Brezhoneg ar Vugale”» [Roparz Hemon i «el bretó dels nens»]. *Hor Yezh*, núm. 137 (1981).
- «An dibersonel» [L'impersonal]. *Hor Yezh*, núm. 151 (1983), p. 5-29.
- «e pe ba» [Equivalents de *en i dins*]. *Hor Yezh*, núm. 152 (1983).
- «Tri lizher e brezhoneg kaset eus Su-Amerika e 1878 ha 1880» [Tres cartes en bretó enviades des d'Amèrica del Sud]. *Hor Yezh*, núm. 160-161 (1985).
- «Niver ar vrezhonegerien e 1940» [Població bretoparlant l'any 1940]. *Hor Yezh*, núm. 171-172 (1987).
- «Reuz gant al lizheroù» [Unes cartes ben curioses]. *Hor Yezh*, núm. 173 (1987).
- «An Ao Gwilherm Dubourg, beleg» [El prevere Gwilherm Dubourg]. *Hor Yezh*, núm. 176 (1988).
- «Per Penneg, ul lizher ha dihelloù» [Una carta i alguns documents de Per Penneg]. *Hor Yezh*, núm. 188 (1992).
- «Kenavo» [Adéu]. *Hor Yezh*, núm. 205 (1996).
- «Gwerzennoù ar brezel» [Complantes de la guerra]. *Hor Yezh*, núm. 228 (2001).
- «Fañch an Uhel devot» [Fañch an Uhel devot]. *Hor Yezh*, núm. 228 (2001).
- «Kanaouennoù war follennoù distag» [Cançons sobre fulls de mà]. *Hor Yezh*, núm. 229 (2002).
- «Notenn yezh: aou!» [Nota lexical: ui!]. *Hor Yezh*, núm. 230 (2002).
- «Grasoù an Anaon» [La pregària dels morts]. *Hor Yezh*, núm. 240 (2004). [Amb Bernard Lasbleiz]
- «Notenn yezh: diwar benn ar ger *mendro*» [Nota lexical sobre el mot *mendro*]. *Hor Yezh*, núm. 244 (2005).

Ar Vro

- «Doujañs da Vreizh» [Pel respecte dels topònims en bretó]. *Ar Vro*, núm. 6 (1960).
- «Iwerzhon ha Breiz» [Irlanda i Bretanya]. *Ar Vro*, núm. 7 (1960), p. 13-18.
- «Voyage en Galles». *Ar Vro*, núm. 7 (1960), p. 29-45.
- «Ar yezhoù keltiek er skingomz» [Les llengües cèltiques a la ràdio]. *Ar Vro*, núm. 8 (1960).
- «*Ar Falz* et Yann Sohier» [La revista *La Falç* i Yann Sohier]. *Ar Vro*, núm. 21 (1963), p. 18-68.
- «Broadelouriezh kouerien ha proletared Katalonia» [Extractes de *Théorie des nations prolétaires*]. *Ar Vro*, núm. 19, 20, 21, 22, 23 (1963).
- «Al levezon iwerzhonat war an emsav breizhat» [La influència irlandesa sobre el moviment bretó]. *Ar Vro*, núm. 28 (1964), p. 28-34.
- «Roger Casement». *Ar Vro*, núm. 30 (1965), p. 50-56.
- «Notes sur l'Histoire de l'Irlande». *Ar Vro*, núm. 33 (1965), p. 7-18; núm. 34 (1965), p. 17-38; núm. 35 (1966), p. 19-38.
- «Bro-Norge» [Viatge a Noruega]. *Ar Vro*, nova sèrie, núm. 4-5 (1967).
- «Brendan Behan». *Ar Vro*, núm. 35 (1966), p. 45-61.

Al Liamm

- «Wales = Pays de Galles» [País de Gal·les]. *Al Liamm*, núm. 4.
- «Buhez ar gouezeleg» [Vida de la llengua irlandesa]. *Al Liamm*, núm. 5.

- «Kembreiz e Patagonia» [Els gal·lesos a Patagònia]. *Al Liamm*, núm. 5.
- «Kanaouennoù brezhoneg» [Cançons bretones]. *Al Liamm*, núm. 5.
- «Evit ar wirionez» [Per a la veritat]. *Al Liamm*, núm. 16.
- «Brezhoneg ar bobl» [El bretó popular]. *Al Liamm*, núm. 16.
- «Ar brezhoneg hag ar skol» [El bretó i l'escola]. *Al Liamm*, núm. 17.
- «Bro-Skos: ur sell war an emsav» [Escòcia: mirada sobra la lluita]. *Al Liamm*, núm. 17.
- «Hor stourm» [La nostra lluita]. *Al Liamm*, núm. 18.
- «Gwalarn». *Al Liamm*, núm. 20.
- «Ar vro hag ar bed» [El país i el món]. *Al Liamm*, núm. 20, 21, 23.
- «Gouelioù an hañv» [Les festes de l'estiu]. *Al Liamm*, núm. 21.
- «Stourm» [Lluita]. *Al Liamm*, núm. 25.
- «Yann Sohier». *Al Liamm*, núm. 26.
- «Kudenn an embann» [Els problemes de l'edició]. *Al Liamm*, núm. 27.
- «Rannyezh Douarnenez» [El dialecte de Douarnenez]. *Al Liamm*, núm. 31, 32.
- «Ar Gouezeleg» [La llengua irlandesa]. *Al Liamm*, núm. 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 45, 46.
- «Tangi Malmanche, stourmer» [Tangi Malmanche, el combatent]. *Al Liamm*, núm. 38.
- «Hent hor Barzhoniezh» [Trajectòria de la nostra poesia]. *Al Liamm*, núm. 41.
- «Israel». *Al Liamm*, núm. 44.
- «Jakez Riou». *Al Liamm*, núm. 47.
- «Al levrioù: “Ben Gourion of Israel” gant Barnet Litvnoff» [El llibre «Ben Gourion d'Israel» de B. Litvnoff]. *Al Liamm*, núm. 56.
- «Al levrioù: “Theatre in Ireland” gant Michael Mac Limmoir» [El llibre «Teatre a Irlanda» de M. Mac Limmoir]. *Al Liamm*, núm. 57.
- «In memoriam». *Al Liamm*, núm. 59.
- «Al levrioù: “No stone unturned” gant Ian Hamilton» [El llibre «No es girarà cap pedra» de Ian Hamilton]. *Al Liamm*, núm. 62.
- «Al levrioù: “D'un château à l'autre” gant Louis Ferdinand Céline» [El llibre «D'un castell a l'altre» de L. F. Céline]. *Al Liamm*, núm. 63.
- «Notennoù diwar-benn istor “Ober”» [Notes sobre la història d'Ober]. *Al Liamm*, núm. 64.
- «Istor Ober» [Història del verb «Fer/Fer classe»]. *Al Liamm*, núm. 66.
- «Al levrioù: “The islandman” gant Thomas O’Crohan» [El llibre «L'illenc» de T. O’Crohan]. *Al Liamm*, núm. 70.
- «Roperzh ar Mason». *Al Liamm*, núm. 72.
- «Al levrioù evit ar vugale» [Els llibres per a nens]. *Al Liamm*, núm. 79.
- «Diviz gant ur C’hataloniad» [Discussió sobre Catalunya]. *Al Liamm*, núm. 98.
- «Finvez Osian» [L'agonia d'Osian]. *Al Liamm*, núm. 100.
- «Roje Casement». *Al Liamm*, núm. 109.
- «Al levrioù: “Tro i’r yswidir” gant J. E. Jones» [El llibre «Això és la veritat» de J. E. Jones]. *Al Liamm*, núm. 109.
- «Al levrioù: “The dragon’s tongue” gant Gerald Morgan» [El llibre «La llengua del drac» de G. Morgan]. *Al Liamm*, núm. 119.
- «Yann Ezel». *Al Liamm*, núm. 123.
- «Emily Dickinson». *Al Liamm*, núm. 125.
- «Yezh ar bobl: pinvidigezhioù o vont da goll» [La llengua del poble: riqueses que es perden]. *Al Liamm*, núm. 126.
- «Walter Scott, romantour keltiek» [Walter Scott, novel·lista celta]. *Al Liamm*, núm. 130.

- «Diwar-benn Fañch an Uhel» [A propòsit de Fañch an Uhel]. *Al Liamm*, núm. 136.
- «Ar skrivagner en ur vro drevadennet» [L'escriptor en un país colonitzat]. *Al Liamm*, núm. 141.
- «Arzel Even». *Al Liamm*, núm. 156.
- «Gwynfor Evans». *Al Liamm*, núm. 201.
- «Hon Ober, Notre action» [Hon Ober, la nostra acció]. *Al Liamm*, núm. 213.
- «Ar brezhoneg e Roazhon» [El bretó a Rennes]. *Al Liamm*, núm. 213.
- «Pegoulz ha penaos eur bet kroget da gelenn brezhoneg e Skol-Veur Roazhon» [L'ensenyament del bretó a la Universitat de Rennes]. *Al Liamm*, núm. 265.
- «Deiz a gounnar ar seurt devezh» [Dia de còlera]. *Al Liamm*, núm. 281.
- «Yann Ar Beg». *Al Liamm*, núm. 293.
- «Meulgan d'an nevezvrezhonegerien» [Lloances als joves bretons]. *Al Liamm*, núm. 319.
- «E koun Richard Jenkin» [En recordança de Richard Jenkin]. *Al Liamm*, núm. 335.
- «Sister Fidelma». *Al Liamm*, núm. 363.

Publicacions col·lectives

- «Essai d'analyse sémiologique du mot verbal et du syntagme verbal en breton contemporain». *Studia Celtica*, núm. 12-13 (1977-1978), p. 259-90; núm. 14-15 (1979-1980), p. 290-312. [Amb Jean-Yves Urien]
- «Studiadenn war an niver-daou» [Estudi sobre el dual o marcador del plural en bretó]. *Hor Yezh*, núm. 126 (1979), p. 3-26. [Amb Jean-Yves Urien]
- Cyflwyno'r Llydaweg* [Estudis bretons en gal·lès]. Cardiff: Gwasg Prifysgol Cymru, 1981. [Amb Rita Williams]
- Poeti bretoni moderni*. Milà: Vanni Scheiwiller, 1966. [Amb Giacomo Prampolini]
- La société bretonne en changement (1950-1980)*. Brest: Universitat de Bretanya Occidental, 1982.
- Barzhaz 1350-1953: Anthologie de la poésie bretonne*. Al Liamm: Tir na n-og, 1953.
- «Les contes de Luzel et l'oeuvre de Joseph Olivier». Lesneven: Hor Yezh, 1995.
- «The story of a success». *Al Liamm*, núm. 6. [Amb Padraic Mac Piarais]
- «Lallans». *Al Liamm*, núm. 19. [Amb David Murison]
- «Talvoudegezh ha kefridi al lennegezhioù bihan» [Valor i paper de les literatures minoritàries]. *Al Liamm*, núm. 23. [Amb Giacomo Prampolini]
- «Ar Skol-Veur hag ar Bobl» [La universitat i el poble]. *Al Liamm*, núm. 65. [Amb R. Tudur Jones]

Creació literària

Ficció, relats, teatre

- «Kontadenn e Stumm ur Pezh-c'hoari» [Conte en forma d'obra de teatre]. *Al Liamm*, núm. 32.
- Diougan Gwec'hlan* [La profecia de Gwec'hlan], 1979.
- Glas evel daoulagad c'hlas ha ne oant ket ma re* [Blau com uns ulls que no eren els meus]. *Al Liamm*, 1979. [Traduït en anglès]
- Hiroc'h eo an amzer eget ar vuhez* [El temps és més llarg que la vida]. MHY, 1981.
- Evit an eil gwech* [Per segona vegada]. MHY, 1982.

- Eus un amzer 'zo bet* [Fou un temps]. MHY, 1992.
- En tu all d'an douar ha d'an neñv* [Més enllà de la terra i del cel]. MHY, 1993.
- Kenavo ar c'hentañ er Joaoù* [Fins molt aviat en el més enllà], 1994.
- Da Rouz An Noz* [Cap al vespre]. MHY, 1996.
- Dek rimadell logodennek* [Deu cantarelles de ratolins]. Hor Yezh, 1996.
- An amzer a ra e dro* [Corre el temps], 1995.
- Warc'hoazh e tarzho an deiz c'hoazh* [Demà serà un altre dia], 2006.
- E peoc'h an nevez-hanv* [En la pau de la primavera], 2007.
- Kenavo ar wech all* [Fins una altra], 2008.
- Marv ar soudard* [El soldat mort], s/d.
- Kontadenn eus an ugentvet kantved* [Relat del segle xx].
- Rozenn diwezhañ an hañv* [L'última rosa de l'estiu]. *Al Liamm*, núm. 112.
- Daoulagad-glas-dinamm* [Uns ulls d'un blau pur]. *Al Liamm*, núm. 119.
- Pa soñjer an nebeutañ* [Quan menys hi pensem]. *Al Liamm*, núm. 187.
- E klorenn ur sitrouilhezenn* [Dins la pell d'una carbassa]. *Al Liamm*, núm. 206.
- Jenovefa Rustefanovitch*. *Al Liamm*, núm. 214.
- E-touez an avalanned e bleuñv* [Sota els pomers florits]. *Al Liamm*, núm. 281.
- Da rouz an noz e krog ar vuhez* [La vida comença al vespre]. *Al Liamm*, núm. 287.
- Bouchig gwenn* [El poltre blanc]. *Al Liamm*, núm. 359.
- Kenavo Bailhard, en e eñvor...* [Adéu, Bailhard, *in memoriam*...]. *Al Liamm*, núm. 361.

Poesia

- P'emañ ar mor o regel* [Quan la mar s'infla], 2001.
- Teir barzhonég* [Tres poemes], 1953.
- Daouzek a viz Kerzu* [Dotze de desembre], s/d.
3. *Al Liamm*, núm. 41.
- «31 a viz Kersu» [31 de desembre]. *Al Liamm*, núm. 41.
- «Negro Song». *Al Liamm*, núm. 87.
- «25 a viz Ebrel a Barcelona» [25 d'abril a Barcelona]. *Al Liamm*, núm. 283.
- «Evit ur c'heneil 'zo bet» [Per a un amic que va ser]. *Al Liamm*, núm. 286.
- «Etre Berlin ha Moskov» [Entre Berlín i Moscou]. *Al Liamm*, núm. 294.
- «Ne varv ket an envor» [El record no es mor]. *Al Liamm*, núm. 295.
- «Glenmor». *Al Liamm*, núm. 296.
- «Maouez kozh Tirol» [La vella del Tirol]. *Al Liamm*, núm. 298.
- «A-ruilh e-biou d'ar yaouankiz» [Passar prop de la pròpia joventut]. *Al Liamm*, núm. 299.
- «E kalon an halegi Mollet» [Per les salzedes de Mollet]. *Al Liamm*, núm. 300.
- «Mel ar vuhez» [La mel de la vida]. *Al Liamm*, núm. 319.
- «Kondon an eñvor» [El soterrani de la memòria]. *Al Liamm*, núm. 319.
- «Pedennig en tren-noz» [Pregària en un tren de nit]. *Al Liamm*, núm. 337.

Traduccions

Estudis i assajos

- GEILL, John. «Ar Manaveg» [El manx]. *Al Liamm*, núm. 15.
- CARDYLE, Thomas. «Evurusted» [Felicitat]. *Al Liamm*, núm. 21.
- THOMAS, Ceinwen. «Istor» [Història]. *Al Liamm*, núm. 22.
- LEWIS, Roy A. «Politikerezh» [Política]. *Al Liamm*, núm. 22.
- DAVIES, D.-J. «Arboellerezh» [Economia]. *Al Liamm*, núm. 22.
- HUGHES, Langston. «Ar Vorianed e lennegezh hag arzoù an USA» [Els negres en la literatura i les arts als Estats Units]. *Al Liamm*, núm. 24.
- THOMAS, Ceinwen. «Penaos ez adsaver ur yezh: ar stourm evit an Daneg e Schleswig-ar-c'hreisteiz» [Com es reinstaura una llengua: l'exemple del danès a Schleswig-Holstein]. *Al Liamm*, núm. 43.
- SHAANAN, J. «Lennegezh Israel» [Literatura israeliana]. *Al Liamm*, núm. 44. [Amb Ronan Huon]
- BAR-YAACOV, Nathan. «Histadrout “Kevredigezh Labourerien Israel”» [*Histadrout*, la federació general dels treballadors israelians]. *Al Liamm*, núm. 44.
- YAHIL, Haim. «Bodañ an harluidi» [Reagrupar els refugiats]. *Al Liamm*, núm. 44.
- JONES, J. E. «Strollad broadel Kembre 1925-1955» [El partit nacional gal·lès (1925-1955)]. *Al Liamm*, núm. 54.
- BARANY, Tamas. «Lizher d'ar re yaouank» [Carta als joves]. *Al Liamm*, núm. 61.
- VENTURA, Jordi. «Broadelouriezh kouerien ha proletared Katalonia». *Al Liamm*, núm. 98. [Extracte de *Théorie des nations prolétaires*]
- MACIÀ, Francesc. «Reolennadur Katalonia» [Reglament de Catalunya]. *Al Liamm*, núm. 98.

Traduccions literàries (relats, novel·les i poesia)

- STORE, Theodor. *Aquis submersus*. *Al Liamm*, 1950.
- POE, Edgar Allan. *Relats*. Hor Yezh, 1995.
- *Shadow-A Parabol > Skeud... Parabolenn*.
- *Ar Vran* [El corb]. *Al Liamm*, núm. 16.
- *Annabella*. *Al Liamm*, núm. 102.
- *Berenice*. *Al Liamm*, núm. 108.
- BRONTË, Emily. *Wuthering Heights > Krec'hioù an Avel yud*. Hor Yezh, 2008.
- IRVING, Washington. *Sleepy Hollow i altres relats*. [Inèdit]
- FÉVAL, Paul. *Ar vleiziz* [La lloba]. [Amb Ernest Ar Barzhig]
- *Valentine de Rohan > Valentina a Roc'han*. [Amb Ernest Ar Barzhig]
- THOMAS, R. S. *Sir Drefaldwyn > Bro an torgennoù* [El país dels turons]. *Al Liamm*, núm. 4.
- GWYNN-JONES, Thomas. *Ystrad fflur*. *Al Liamm*, núm. 6.
- SHAKESPEARE, William. *Sonnets > Sonedenn*. *Al Liamm*, núm. 6.
- MOLIN, Pelle. *La rakonto pri Gunnel > Istor Gunnel*. *Al Liamm*, núm. 8.
- MACDIARMID, Hugh. *Ar rozennig wenn* [Roseta blanca]. *Al Liamm*, núm. 21.
- MAC GHILL EATHAIN, Somhairle. *Merc'h ar gouezel* [La filla de la dona pobra]. *Al Liamm*, núm. 21.
- YOUNG, Douglas. *Aisling na h-alba*. *Al Liamm*, núm. 21.

- RABEARIVELO, Yann-Jozef. *Barzhonegoù Hova* [Poemes Hova]. *Al Liamm*, núm. 24.
- JOYCE, James. *An digoll* [La venjança]. *Al Liamm*, núm. 25.
- BROUWER, J. H. *Ar c'histin* [Les castanyes]. *Al Liamm*, núm. 27.
- JONG, Johannes D. de. *An den en ti* [L'home dins la casa]. *Al Liamm*, núm. 27.
- POSTMA, Obe. *Fryske Fiouwerrigel*. *Al Liamm*, núm. 27.
- SPANNINGA, Sjoerd. *Indian Summer*. *Al Liamm*, núm. 27, 43.
- SLOWACKI, Juljusz. *N'eus tonkadur ebet...* [No hi ha cap fatalitat...]. *Al Liamm*, núm. 43.
- NAHMAN BIALIK, Hayim. *Keoded ar marv* [La ciutat massacrada]. *Al Liamm*, núm. 44.
- TAKITUS. *Agrikola*. *Al Liamm*, núm. 46.
- ADY, Endre. *Ouzh ar Pikerom* [Castigat]. *Al Liamm*, núm. 61.
- DÉRY, Tibor. *Karantez* [Amor]. *Al Liamm*, núm. 61.
- HUBAY, Miklos. *Emskiant* [Consciència]. *Al Liamm*, núm. 61.
- FÜST, Milán. *Prezegenn Ganv dirak Bezioù ar re Varv, e doare Thukydides* [Oració fúnebre en la tomba dels herois caiguts, segons Tucídides]. *Al Liamm*, núm. 61.
- BARRET BROWNING, Elizabeth. *Ma fell dit* [Si vols]. *Al Liamm*, núm. 84.
- GASSOL, Ventura. *Les tombes flamejants > Ar bezioù lugernus*. *Al Liamm*, núm. 98.
- MOLES, Isidre. *Vull parlar > Me fell din komz*. *Al Liamm*, núm. 98.
- MESTRES, Apel·les. *No passareu > Ne dremenot ket*. *Al Liamm*, núm. 98.
- MARAGALL, Joan. *Oda a España > Kanen da Vro-Spagn*. *Al Liamm*, núm. 98.
- ESPRIU, Salvador. *La pell de brau > Ar c'hroc'hen tarv*. *Al Liamm*, núm. 98.
- CATALÀ, Joan. *Quan no es mor en va > Pan e varver ket en aner*. *Al Liamm*, núm. 98.
- SCHEDRIN, Nikolai. *Daou Voujik Bihan* [Dos petits mugics]. *Al Liamm*, núm. 105.
- WEBB, Harri. *Douaradour Piv?* [L'enterrament de qui?]. *Al Liamm*, núm. 109.
- HOLAN, Vladimir. *Emgav en ur saverez* [Cita i trobada en l'ascensor]. *Al Liamm*, núm. 153.

RESSENYES